

Є. В. МАЦЕНКО

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ОБҐРУНТУВАННЯ ФЕНОМЕНУ "НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА" АДЕКВАТНО СПЕЦИФІЧНИМ ОСОБЛИВОСТЯМ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Наукові праці МАУП, 2017, вип. 53(2), с. 59–63

У ХХІ ст. проблема національної безпеки постає як одна з найважливіших засад функціонування великих людських спільнот. Певною мірою, однак, забезпечення національного суверенітету ускладнюється недостатньо чітким теоретико-методологічним обґрунтуванням самого феномену "національна безпека", розумінням її глибинної сутності.

Національна безпека — явище, притаманне будь-якому суспільству з часу зародження та інтенсивного формування націй, як великих спільнот, що мають власні характерні природу, ознаки й історичне покликання.

У всі часи, за різних умов суспільного розвитку філософи, історики, соціологи, політологи, представники інших суспільствознавчих дисциплін намагалися усвідомити і пояснити феномен "національна безпека" відповідно до конкретного рівня, особливостей та специфіки розвитку великих людських спільнот. Тому теоретико-методологічні засади таких корифеїв суспільної науки, як Аристотель, А. Вольферс, М. Каплан, Д. Кауфман, В. Липинський, У. Липман, К. Норр, Г. Моргентау, В. Парето, Р. Робертсон, М. Скиборський, С. Хоффман та інші багато в чому різняться, що є цілком природно, оскільки їх погляди, точки зору завжди "замкнуті" на конкретному часі, ситуативні. Проте намагатимемося виокремити і сформулювати саме узагальнюючі концепти національної безпеки, як феномену.

За різного тлумачення феномену "національна безпека" варто акцентувати увагу на досить загальноживаному його обґрунтуванні. За А. А. Міхненко і А. М. Міхненко цей феномен трактується так: "Безпека національна — широке, багатокомпонентне поняття, яке відображає існуючі військово-політичні, економічні, екологічні, соціокультурні, інформаційні та інші загрози для суспільства, держави або нації, що складаються в системі глобальних і регіональних взаємовідносин з іншими країнами, етносами, соціальними групами, верствами, політичними силами" [2, 59].

Національна безпека — базисна засада національного суверенітету. Про це майже завжди йдеться в основних політико-правових документах, що обстоюють засади, принципи утворення та практичне функціонування будь-якої держави. Наприклад, у Декларації про державний суверенітет України (16 липня 1990 р.) було проголошено, що “державний суверенітет України як верховенство, самостійність, повноту і неподільність влади Республіки в межах її території та незалежність і рівноправність у зовнішніх зносинах”. Також у Конституції України (1996 р.) у ст. 1 було зазначено, що “Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава” [2, 4].

З теоретико-концептуальної та практичної точки зору важливо, хто є основним носієм і джерелом влади в країні. Фактично усі без винятку держави декларують, визначають таким сувереном народ. Так, у Конституції України (1996 р.) в ст. 5 записано, що носієм і єдиним джерелом влади в Україні є народ [1]. Життя народу на будь-якій території світу при цьому найтіснішим чином пов'язане з його бажанням жити не просто вільно, добротро, щасливо, а й суверенно. Прагнення суверенітету — природне для любого народу. У Короткому оксфордському політичному словнику зазначається, що “Суверенітет — це претензія на остаточну політичну владу, що не кориться жодній вищій владі у сфері ухвалення і втілення в життя політичних постанов. У системі міжнародних відносин суверенітет — це претензія держав на цілковите самоврядування, а взаємне визнання претензій на суверенітет становить основу міжнародного суспільства”. Зазначимо, що українські словники, наукові видання також пояснюють суверенітет, фактично, однаково. У Політологічному словнику записано, що “Суверенітет (від нім. *Souveranität*, франц. *Souverainete*, записано, — верховна влада, похідні від лат. *super* — над) — незалежне від будь-яких сил, обставин і осіб верховенство; незалежність держави у зовнішніх і внутрішніх справах” [5, 643]. Між іншим подібне, майже класичне поняття “суверенітет” було сформоване і обґрунтоване відомим французьким філософом Ж. Боденом ще у XVI ст. У такий самий спосіб його пояснюють і сучасні філософи, політологи.

У центрі суверенітету (а, відтак, і національної безпеки) лежать національні інтереси, а тому абсолютно природно, що така безпека (У. Липман, Г. Моргентау, С. Хоффман, М. Каплан, В. Ліпкан та ін.) розглядається саме в контексті протиставлення, а то і зіткнення національних інтересів. В іншому випадку (А. Вольферс, К. Норр, Ф. Трегер та ін.) за основу беруться системи цінностей, що обумовлюють цілі, засади, методи дій одних держав по відношенню до інших у геополітичному, міжнародному плані.

Концептуальне розуміння сутності національної безпеки неможливо усвідомлювати, не беручи до уваги ті об'єктивні умови, в яких живе людство, незалежно від його суто територіального розміщення. Є, власне, дві групи умов, а, відтак, і загроз людському життю: природні й об'єктивно набуті. Перші, фактично, природні. Вони пов'язані із реальними умовами, характером, специфікою людського життя, а другі — зумовлені суто поведінкою суб'єктів цього процесу, насамперед — держав, їх владних структур тощо. Тобто, нерівномірний розвиток сучасних суспільств, наявні протиріччя, що

існують між ними, серйозні конфлікти і протистояння практично викликані низкою об'єктивних факторів, серед яких, насамперед, варто виокремити світові глобалізаційні процеси. Підкреслимо, що вони, з одного боку, є об'єктивними, всеохоплюючими (К. Гаджієв, М. Козловець, Ю. Остерхаммер, О. Панарін, Р. Робертсон, В. Співак, М. Уотерс, Ю. Яковець та ін.), а з іншого — саме вони і посилюють протиріччя, викликають суттєві міждержавні, внутрішньодержавні конфлікти. Яскравим і показовим у цьому плані є таке характерне зауваження українського політолога В. Співака: “Нині на планеті немає і не може бути народу зі своєю економікою, який існував би відокремлено, ізольовано від цілісного світу. Прогрес науки і техніки, особливо у другій половині ХХ ст., набув планетарного масштабу. Відстань між країнами і континентами мінімально скоротилася. Мільйони і мільярди людей на планеті користуються однією й тією ж інформацією. В цьому полягають головні ознаки глобалізації, а здійснюється вона по-різному. Сучасна її форма асоціюється для багатьох з експансією західної цивілізації і органічно притаманних їй цінностей — приватної власності, законів ринку (виробництво, обмін і споживання товарів), демократичних форм правління, правового регулювання відносин між людьми, особливо прав людини, раціональності та індивідуалізму... Є глобалізація і глобалізація. Одна з них та, яка вже реально здійснюється, викривлена, спотворена жорстким ринком і світовими центрами сили. Інша — можлива і бажана, глобалізація “знизу”, гуманістична, демократична, яка могла би здійснюватися в інтересах усіх суб'єктів історичного процесу” [8, 301–302]. Як би то не було, але глобалізація — це і нерівномірність суспільного, державного розвитку, і кризи, конфлікти, протиріччя та, навіть, війни, тобто серйозне протистояння держав, що стосується долі мільйонів людей.

Багато сучасних філософів, політологів, соціологів, які пояснюють міжнаціональні, міждержавні протиріччя і конфлікти специфікою їх глобалізацій, інтеграційно-інформаційних та інших, всеохоплюючого характеру, процесів. Але є й інші, хто звертає увагу не лише на об'єктивний характер цих процесів. Так, український філософ М. Козловець (відомий фахівець у галузі етнополітичних процесів) доречно зазначає: “Глобалізація — не стихійне явище, чи природні катаклізми, а рукотворний процес, який реалізує певні інтереси. Вона не зводиться лише до технократичних надбань цивілізації, глобальних наслідків в економіці, політиці, в розвитку новітніх інформаційних технологій. Глобалізація — це зміни всієї ієрархії життєдіяльності людства, внутрішньо суперечливий, парадоксальний процес, оскільки іншим аспектом глобалізації є процес локалізації, який містить явища інтеграції і дезінтеграції” [3, 129].

У теоретико-методологічному плані важливо брати до уваги “зміст” національної безпеки, тобто, якою вона є у максимально повному наповненні. Очевидно, що виходити треба головним чином з того, що зараз реально загрожує людині. Зазначимо, що більшість фахівців, практичних політиків, громадських діячів, які досліджують питання національного суверенітету, національної безпеки, вказують на загрози: а) природно-ситуативного характеру

(екологія, стан оточуючого середовища, ситуація, пов'язана з природними ресурсами); б) народногосподарського характеру (умови господарювання, характер і особливості розвитку ринкової економіки і відносин тощо); в) соціального характеру (охорона здоров'я, освіта, наука, техніка, забезпечення здорового способу життя людей); г) конфліктно-ситуативних причин (тероризм, військові конфлікти, війни тощо). Крім того, з усіх “національних небезпек” у XXI ст. найпомітніше спрощено виділяють безпеки: екологічну, економічну, етнополітичну, інформаційну, міжнародну, політичну. Кожну з таких безпек можна детально досліджувати, пояснювати, хоча, фактично, вони впливають на життя людини спільно, у тісному поєднанні.

Зрозуміло, що національна безпека окремо взятої держави має власне “наповнення” — суть, зміст і характер, обумовлений специфічними зовнішніми аспектами функціонування такої держави у конкретний час і, навіть, ситуативно.

Для сучасної України такі загрози, з певними відмінностями, по-своєму класифікували такі відомі українські вчені, політики, як О. Білорус, В. Горбулін, О. Джьобань, О. Дергачов, В. Ліпкан, Ф. Медвідь, Г. Поченцов, Г. Ситник та ін. Ситуативно, саме на 2017 р., досить виразно систематизував складові національної безпеки України Ф. Медвідь. Він визначив такі головні з них [6, 27–30]:

- порушення територіальної цілісності України (Крим, Східна Україна);
- військова присутність Російської Федерації в Криму, на Сході України та нарощування військових сил вздовж кордону України;
- ведення Російською Федерацією “гібридної” війни проти України;
- відсутність надійних зовнішніх гарантій безпеки для України;
- тероризм, сепаратизм;
- корупція та неефективна система державного управління;
- неефективність системи забезпечення національної безпеки України;
- економічна криза, зниження рівня життя населення;
- загрози енергетичній безпеці;
- загрози інформаційній безпеці;
- загрози техногенній, екологічній безпеці.

Основні теоретичні концепти національної безпеки загалом, і в кожній країні зокрема, мають і надалі отримувати більш глибокий аналіз, щоб на їх засадах формувати дієвіші механізми забезпечення природно-соціального суверенітету кожного народу на Землі.

Література

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. Київ: МАУП; Преса України, 1997. 80 с.
2. Декларація про державний суверенітет України: прийнята Верховною Радою Української РСР 15 липня 1990 р. Київ: Україна, 1991. 8 с.
3. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад. Ю. П. Сурмін та ін.; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Тропинського, Ю. П. Сурміна. Київ: НАДУ, 2010. 820 с.

4. *Козловець М. А.* Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації: монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. 558 с.
5. *Короткий Оксфордський політичний словник* / за ред. І. Макліна, Б. Макмілана; пер. з англ. Київ: Вид-во Соломії Павличко "Основи", 2005. 779 с.
6. *Медвідь Федір Михайлович.* Національна безпека і національні інтереси України: генеза і становлення: дис. ... д-ра наук у галузі політології. Київ, 2015. 95 с.
7. *Політологічний енциклопедичний словник* / упоряд. В. П. Горбатенко; за ред. Ю. С. Шемчушенка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. 2-ге вид., допов. і перероб. Київ: Генеза, 2004. 736 с.
8. *Снівак В. М.* Політико-правовий та соціокультурний виміри глобалізації: монографія. Київ: Логос, 2011. 416 с.

Теоретико-методологічні основи феномену "національна безпека" пов'язані, головним чином, із: сутністю явища; його складовими; класифікаційними ознаками.

Theoretical methodological bases of the phenomenon "national safety" mainly related to: by the creature of the phenomenon; by his constituents; by classification signs.

Теоретико-методологические основы феномена "национальная безопасность" главным образом связаны с: сущностью явления; его составляющими; классификационными признаками.

Надійшла 2 березня 2017 р.